

УДК 338.48:332

В.С. Пеньковський

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРСТВ ТА ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. *Визначено особливості здійснення, статистики та обліку підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму. Обґрунтовано кількісні показники оцінки її соціально-економічної ефективності за даними про результати господарювання, отриманими в результаті опитування підприємців. Виявлено резерви та можливості їх зростання на перспективу. Здійснена якісна оцінка соціальних ефектів, які є дуже важливими для підвищення рівня життя населення та розвитку сільських територій. Отримані результати розглядаються як підстава для підвищення конкурентоспроможності господарств та підприємств, а також прийняття управлінських рішень щодо їх перспективного розвитку.*

Ключові слова: *господарства, підприємства, сільський зелений туризм, соціально-економічна ефективність, витрати, прибутки, агрооселі, розвиток, управлінські рішення, конкурентоспроможність.*

Summary. *The features of the implementation, the statistics and accounting of entrepreneurial activity in the field of rural tourism. Quantitative indicators for assessing the socio-economic efficiency, according to the results of management gained in the result of the survey of entrepreneurs. The reserves and the possibilities of improvement for the future. Carried out a qualitative assessment of social effects which are very important to improve the standard of living of the population and development of rural areas. The results were considered as a basis for improving the competitiveness of farms and enterprises, as well as management decisions on their future development.*

Key words: *economy, enterprises, rural green tourism, socio-economic efficiency, costs, profits, property, development, management decisions, competitiveness.*

Постановка проблеми. Суб'єкти господарювання сільського зеленого туризму відіграють важливу роль у диверсифікації сільської економіки, забезпеченні зайнятості населення, особливо жінок та молоді, збереженні та відтворенні природного середовища. Їх організація не потребує великих капітальних витрат та інших ресурсів, навпаки, дозволяє вигідно реалізовувати їх надлишки та використовувати резерви. Як додатковий вид діяльності, сільський зелений туризм сприяє збільшенню доходів сільських жителів, збереженню національних культурно-побутових традицій, сільського способу життя, культурному обміну між людьми, забезпечує відпочинок. Також він виконує важливі екологічні функції шляхом м'якого впливу на довкілля, збереження та відтворення природного середовища. Тому велике і теоретичне, і практичне значення має визначення соціально-економічної ефективності функціонування господарств і підприємств сільського зеленого туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання економічної ефективності розвитку суб'єктів господарювання є основоположними для суб'єктів господарювання будь-якої сфери або галузі діяльності. Її оцінка для господарств та підприємств сільського зеленого туризму є підставою для визначення рівня їх конкурентоспроможності, удосконалення бізнес-процесів, обґрунтування стратегій маркетингу на ринках туристичних продуктів та послуг у сільській місцевості та загалом; вироблення обґрунтованих управлінських рішень щодо перспективного розвитку бізнесу.

Необхідно зазначити, що проблеми підприємництва у галузі туризму та сільського зеленого туризму зокрема досліджувалися у працях М. Ігнатенка, Костирко, Л. Мармуль, О. Марченко, Т. Пінчук, І. Романюк, О. Сарапіної, В.Ф. Ярового У їх працях були обґрунтовані чинники та принципи його здійснення, ресурси організації й привабливості територій розміщення, напрями і форми надання туристичних послуг та вироблення туристичних продуктів. Велика увага була приділена аналізу туристичних потоків, оцінці туристичних дестинацій та атракцій.

Також розроблялися питання державної та місцевої підтримки туристичної діяльності. Проте ефективність функціонування господарств сільського зеленого туризму відображена недостатньо та потребує поглиблених досліджень. Вочевидь, це можна пояснити відсутністю офіційної статистичної звітності про них аж до 2013 року, неузгодженістю питань ідентифікації як фізичних або юридичних осіб для оподаткування на нормативно-законодавчому рівні.

Метою статті є визначення та обґрунтування кількісних показників оцінки соціально-економічної ефективності функціонування суб'єктів сільського зеленого туризму у Херсонській області, їх інтерпретація та використання в управлінських стратегіях подальшого розвитку й удосконалення підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Протягом останнього періоду (2013-2015 рр.) підприємництво у галузі сільського зеленого туризму згідно зі статистичними даними розвивається різними темпами як в Україні, так і в розрізі окремих адміністративних областей. Так, 2014 р. відзначився піднесенням та розвитком сільського зеленого туризму, а 2015 р. спостерігалось зниження обсягів діяльності у зв'язку з гео- та військово-політичною нестабільністю, зменшенням доходів і платоспроможного попиту населення при одночасному підвищенні вартості житлово-комунальних та інших послуг [5, с. 30].

З іншого боку, статистичні дані не можна вважати достовірними. Так, у Київській області, суб'єкти сільського зеленого туризму якої взагалі не відображені у звітності, успішно функціонують організовані понад 10 років тому агросадиби Хата пана Савки, Українське село (с. Бузова), Калиновий Куш, Мальовниця та ще десятки інших [9]. Те ж саме стосується Херсонської області, де господарства сільського зеленого туризму належать до найвідоміших в Україні. Це Зелені хутори Таврії, Чайка [10].

Ресурсний потенціал розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму зумовлений показниками кількості агроосель та обсягів їх діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Показники розвитку підприємницької діяльності у сільському зеленому туризмі Херсонської області за період 2013-2015 рр.*

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Темп приросту, % (2015 – 2013)/2013
Кількість агроосель, од.	31	43	56	30,0
Кількість розміщених, осіб	17,9	17,2	25,2	68,2
Кількість ночівель, од.	49,5	46,5	79,3	70,5

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Херсонській області, 2016 р.

На основі офіційних статистичних даних, представлених у табл. 1, можна дійти висноку про незначне збільшення кількості агроосель та обсягів наданих ними послуг. Як показали проведені безпосередньо на місцях обстеження, значна частка агроосель, які надають послуги сільського зеленого туризму, не подає достовірної інформації про свою діяльність і фактично провадить підприємницьку діяльність у тіні. Тому, аналізуючи стан розвитку суб'єктів сільського зеленого туризму для отримання достовірних і об'єктивних оцінок та формулювання аргументованих суджень, цю

обставину необхідно взяти до уваги, забезпечуючи отримання додаткової інформації з альтернативних джерел [1, с. 140].

Такий підхід застосовано у дослідженні стану та ефективності й конкурентоспроможності підприємництва у сфері сільського зеленого туризму Новотроїцького району Херсонщини. Як видно з представлених у табл. 2 даних, які отримані нами в результаті опитування, наявні неоднозначні тенденції щодо зміни кількості агроосель, зокрема, позитивна динаміка у 2013-2014 рр. та зменшення їх кількості у 2015 р.

Таблиця 2

Господарства сільського зеленого туризму Новотроїцького району Херсонської області, 2013-2015 рр.*

Рік	Кількість агроосель, од.	Кількість розміщених, осіб	Середня кількість агроосель, місць	Площа агроосель, м2	
				усього	у т.ч. житлова
2013	9	15745	15	5581,0	2867,0
2014	11	5962	16	6543,9	3754,7
2015	7	4414	10	3945,1	2163,2

* Розраховано за даними опитування, 2016 р.

Незначне зростання кількості агроосель у 2014 р. (+2 садиби) не забезпечило збільшення обсягів діяльності. Кількість осіб, які скористались їхніми послугами, навіть зменшилася з 15745 осіб у 2013 р. до 5962 осіб у 2014 р. або у 2,6 разів. Це пояснюється як загальними, так і місцевими причинами. Кризові прояви в усіх сферах суспільно-економічних відносин, які спостерігалися протягом 2015 р., негативно позначилися на діяльності власників агроосель. Зниження рівня платоспроможності населення, зростання цін призвели до зменшення кількості вітчизняних туристів, а політична та соціально-економічна нестабільність змусила іноземних громадян відкласти поїздки в Україну. Крім того, у свідомості пересічних громадян адміністративні райони Херсонської області, у т.ч. й Новотроїцький, які межують з Кримом або наближені до нього, сприймаються як нестабільні та незручні у плані завантаженості автошляхів, залізничного транспорту тощо.

У 2015 р. відбулося скорочення кількості агроосель порівняно з 2014 р. Кількість туристів, які відвідали наявні 7 агроосель, знизилась до 4414 осіб (у 2014 р. – 5962 особи). Розрахунки показують, що завантаженість однієї агрооселі у 2014 р. складала 542 особи за рік, а у 2015 р. цей показник зріс до 630 осіб. Це можна пояснити тим, що темпи зниження кількості зелених агросадиб були вищими, ніж темпи скорочення кількості відпочивальників. Унаслідок цього 7 агроосель, які не були витіснені з ринку і продовжували у 2015 р. працювати, використовували свій потенціал більш ефективно і отримали більше доходів

у розрахунку на окрему оселю. Підприємницький ризик був виправданим.

Згідно з нашими даними, послугами сільського зеленого туризму Новотроїцького району щороку користуються орієнтовно 2,0-2,5% туристів, які відвідують Приазов'я, Присивашся та Асканію Нову. Кількість туристів, яким надали послуги суб'єкти сільського зеленого туристичного підприємництва району протягом 2010-2015 рр., мала тенденцію до зменшення. Її можна вважати достовірною, оскільки це не суперечить загальному трендові розвитку сільського зеленого туризму саме в прикримських районах області. Крім того, досить значні витрати діяльності, податки, відсутність належної місцевої та державної підтримки змушують підприємців працювати за сирими або й взагалі тіньовими схемами [6].

У процесі оцінки та діагностики підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму, індикатором її ефективності та конкурентоспроможності було обрано показник кількості осіб, що можуть скористатися послугами агроосель. Проведені нами розрахунки показали, що у 2015 р. максимальна або ідеальна кількість туристів, які можуть бути розміщені в агрооселях Новотроїцького району щоденно, складала 70 осіб. Це означає, що річний потенціал агроосель, які працювали у 2015 р., становив понад 6,3-7,0 тис. осіб з огляду на сезонність. Як свідчить європейська практика, оптимальний рівень завантаженості підприємств галузі сільського зеленого туризму, що дає змогу забезпечити достатньо високу рентабельність, складає 60-80%.

Граничною межею їх виживання в умовах конкуренції вважається 40% їх завантаженості [2, с. 149]. Стосовно агроосель, які належать до підприємств туристичної сфери на селі, з огляду на сезонність, недостатню інфраструктурну забезпеченість, невисоку поки що популярність, ймовірні результати їх діяльності потрібно оцінювати на рівні 20-30%, що за невисокого рівня собівартості послуг для підприємців є прийнятним. За інших рівних умов з урахуванням рівня цінової доступності послуг оптимальна кількість туристів, які відвідали агрооселі Новотроїцького району, у 2015 р. могла сягати 2,2-3,5 тис. осіб і більше.

Як показує господарська практика, найбільшою популярністю користуються агрооселі, які пропонують до 10 ліжко-місць одночасного роз-

міщення. На нашу думку, така місткість агрооселі забезпечує задоволення основних потреб туристів та одночасно відповідає можливостям житлових будинків, які власники для цього використовують. Це підтверджується тим, що основний стимул і функціональне призначення сільського зеленого

туризму – бути додатковим джерелом доходів для власників агроосель без значного вкладення капіталу, одночасно забезпечуючи зручності відпочивальникам.

Оцінку економічної ефективності та конкурентоспроможності господарств і малих підприємств сільського зеленого туризму доцільно здійснювати на основі обсягів наданих ними послуг, витрат на їх забезпечення та прибутків (табл. 3).

Таблиця 3

Економічна ефективність підприємницької діяльності у сільському зеленому туризмі Новотроїцького району Херсонської області, 2013-2015 рр.*

Рік	Кількість агроосель, од.	Доходи від наданих послуг (без ПДВ та аналогічних платежів), тис. грн.	Витрати, тис. грн.	Результати діяльності агрооселі (прибутки), тис. грн.
2013	9	1477,0	1015,5	161,5
2014	11	2175,5	1350,4	720,1
2015	7	1398,9	1041,7	357,2

* Розраховано за даними анкетування, 2016 р.

Тут також простежується встановлена раніше тенденція зростання обсягів послуг у 2014 р. проти попереднього періоду (+698,5 тис. грн.) та їх спад у 2015 р. (-777,4 тис. грн). Прибутковість діяльності в розрахунку на одну агросадибу має сталу тенденцію до зниження. Так, у 2013 р. середній прибуток садиби сягав 17,9 тис. грн. У 2014 р. прибуток підвищився до 65,4 тис. грн., що можна пояснити більшим попитом на послуги діючих у цій сфері суб'єктів господарювання та, відповідно, посиленням конкуренції. У 2015 р. середній прибуток агрооселі зменшився до 51,0 тис. грн., що пов'язано з різким скороченням кількості діючих агроосель через зростання ризиків діяльності при по суті незмінному попиті.

Проведені розрахунки середнього показника витрат на один людино-день перебування становили у 2013 р. 64,5 грн., у 2014 р. – 290,9 грн., а у 2015 р. – 235,8 грн. Це вказує на те, що вартість однієї доби проживання з туристичним обслуговуванням в агросадибі може бути близько 200 - 300 грн., що забезпечує достатній рівень комфорту відпочивальникам та рентабельність підприємницької діяльності.

Агрооселя є своєрідним господарством або малим підприємством з надання туристичних послуг, де дохід від виробничої діяльності залежить від наявних ресурсів. Такими ресурсами є власне житло, а виробничі можливості з надання по-

слуг залежать не тільки “від кількості кімнат та ліжко-місць”, як наголошують деякі автори [4, с. 67]. Мова йде також про володіння власним транспортом, наявність та розміри земельних ділянок, багаторічних насаджень, підсобних приміщень, сільськогосподарських тварин, міні-техніки для виробництва продовольчої продукції. З числа опитаних власників агроосель 25,0% надають у розпорядження відвідувачів 1-4 кімнати, а 75,0% пропонують 5 кімнат і більше. Щодо кількості ліжко-місць, то 20% господарств можуть приймати одночасно 2-6 туристів та 80,0% обслуговують одноразово 7-12 туристів.

Оскільки одночасно з проживанням надаються послуги з харчування, важливим було оцінити стан використання земельних ділянок для потреб вирощування сільськогосподарської продукції. Встановлено, що переважна більшість опитаних власників агроосель (75,0%) використовують для цього присадибні земельні ділянки.

Вагомим результатом, що, ймовірно, сформувався під впливом комерційних успіхів, оцінки належного майна, особистісних мотивів є висловлене в ході опитування бажання власників господарств та підприємств сільського зеленого туризму продовжувати та розширювати свою підприємницьку діяльність у цьому напрямі, всіляко розвиваючи та доповнюючи її новими продуктами і послугами [3, с. 254]. Позитивну відповідь

дали 80,0% респондентів, і лише 20,0 % з опитаних, невпевнено і навіть негативно оцінили свої перспективи в цій сфері.

Розширення діяльності у сфері сільсько-зеленого туризму поряд з іншими чинниками 85,0% опитаних підприємців пов'язують із необхідністю використовувати вільні природні угіддя. 10,0% опитаних планують використовувати вільні земельні ділянки для розширення господарської діяльності, але в майбутньому, і лише 5,0% респондентів не планують залучати додаткові площі угідь. Така одноставність власників сільського зеленого туристичного бізнесу в оцінці перспектив його розвитку підтверджує уявлення про те, що земля є визначальним чинником, який стимулює соціально-економічну діяльність на селі та забезпечує можливості її розширення і джерела відтворення.

Для досягнення позитивного результату своєї діяльності 75,0% власників господарств та малих підприємств готові вкладати власні кошти у розширення і вдосконалення інфраструктури сільських територій. Решта 20,0% опитаних вірять в існування та перспективи державної допомоги. І лише 5,0% покладає свої сподівання на залучення коштів сільських рад та громад для розвитку інфраструктури. Тому закономірною є незадовільна оцінка діяльності і недовіра до органів місцевого самоврядування, оскільки 75% серед опитаних не задоволені такою діяльністю, а 25% суб'єктів господарювання лише частково задоволені їхньою роботою. Це також підтверджує думку, що більшість проблем із розвитку господарств та підприємств сільського зеленого туризму в регіоні має інституціональний характер і може бути вирішена через активізацію діяльності сільських громад та рад і партнерські відносини між ними.

Висновки. Варто зазначити, що проблеми, які досліджено і проаналізовано нами, потребують вирішення як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях управління та організації суспільної життєдіяльності. Спільними зусиллями підприємців, органів державної влади та місцевого самоврядування, наукових, громадських та політичних організацій посилено надати сільському зеленому туризму статусу повноцінного, а не фрагментарного виду економічної діяльності на селі. Це сприятиме розвитку не тільки його суб'єктів господарювання, але й принаймні 11 інших галузей та сфер економічної діяльності, адже 1 зайнятий у туризмі дає роботу ще 11 особам, тоді як у сільському господарстві – лише чотирьом.

До цього слід додати виняткову соціальну роль та ефективність господарств та підприємств сільського зеленого туризму у вирішенні проблем зайнятості сільського населення, розширенні

його комунікацій з міськими жителями, культурному обміні, збереженні та популяризації народних звичаїв і традицій, сільського способу життя, підвищенні статусності сільських господарів, їх соціальної відповідальності, патріотизму. Отже, мова йде про ті цінності, які важко виміряти матеріально. Нарешті, підприємництво у сільському зеленому туризмі є природоохоронним по своїй суті. Саме цей вид діяльності забезпечує м'який вплив на довкілля та направлений на його збереження і відтворення.

Література

1. Биркович В.І. Сільський земельний туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В.І.Биркович // Стратегічні пріоритети: наук. зб. – 2008. – № 1. – С. 138-143.
2. Гловацька В.В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основні організації: [Про розвиток зеленого туризму (СЗТ) в Україні] / В.В. Гловацька // Економіка АПК. – 2006. – №10. – С. 148-155.
3. Ігнатенко М.М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні / М.М. Ігнатенко // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. – Серія «Економічні науки». – Т. 12, № 1 (43). – Львів, 2010. – С. 252-255.
4. Мармуль Л.О. Організація та розвиток аграрного туризму в регіоні: монографія / Л.О. Мармуль, Т.А. Пінчук. – Херсон: Айлант, 2009. – 168 с.
5. Романюк І.А. Системно-структурні дефініції категорій у галузі сільського зеленого туризму: узагальнення та використання / І.А. Романюк // Науковий вісник ХДУ. – Серія: Економічні науки. – Вип. 15. Ч. 3. – Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2015. – С. 29-31.
6. Статистичний щорічник Херсонської області за 2014 рік / [за заг. ред. В.А. Вознюка]. – Херсон, 2015. – 504 с.
7. Статистичний щорічник Херсонської області за 2015 рік / [за заг. ред. В.А. Вознюка]. – Херсон, 2016. – 510 с.
8. Яровий В.Ф. Критерії визначення екотуристичних дестинацій у галузі туризму / В.Ф. Яровий // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Спец. вип. Ч. 2. – Полтава: РВВ ПДАА. – 2015. – С. 108-113.
9. Зелений туризм [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua/?a=oblast&id=65>.
10. Проект: туризм, відпочинок та розваги Херсонщини на одному порталі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://artkavun.kherson.ua/>

References

1. Byrkovych, V. (2008). Silskyi zemelnyi turizm – priorytet rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy [Rural Land tourism - tourism development priority of Ukraine]. Stratehichni priorytety: nauk. Zb., № 1, 138-143. (in Ukr.).
2. Hlovatska, V. (2006). Silskyi zelenyi turizm: sutnist, funktsii, osnovni orhanizatsii: Pro rozvytok zelenoho turizmu (SZT) v Ukraini [Green tourism, nature, functions, main organizations: on the development of green tourism (NWT) in Ukraine]. Ekonomika APK, №10, 148-155. (in Ukr.).

3. Ihnatenko M.M. (2010). Problemy ta perspektyvy rozvytku silskoho turyzmu v Ukraini Lviv [Problems and prospects of development of rural tourism in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii im. S.Z. Hzhyskoho*. – Seriiia «Ekonomichni nauky». – T. 12, № 1 (43), 252-255. (in Ukr.).
4. Marmul, L., Pinchuk, T. (2009). Orhanizatsiia ta rozvytok ahrarnoho turyzmu v rehioni: monohrafiia [Organization and development of agricultural tourism in the region: monograph] Kherson: Ailant, 168. (in Ukr.).
5. Romaniuk, I. (2015). Systemno-strukturni definitsii katehoriu u haluzi silskoho zelenoho turyzmu: uzahalnennia ta vykorystannia [The system-structural definition of the categories in the field of rural green tourism: synthesis and use]. *Naukovyi visnyk KhDU*. – Seriiia: Ekonomichni nauky. – Vyp. 15. Ch. 3. – Kherson: Vyd. dim «Helvetyka», 29-31. (in Ukr.).
6. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2014 rik [Statistical Yearbook of the Kherson region in 2014] (2015). (in Ukr.).
7. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2015 rik [Statistical Yearbook of the Kherson region in 2015] (2016). (in Ukr.).
8. Iarovi, V. (2015). Kryterii vyznachennia ekoturystychnykh destynatsii u haluzi turyzmu [Criteria for ecotourism destinations in tourism]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. – Spets. vyp. Ch. 2. – Poltava : RVV PDAA, 108-113. (in Ukr.).
9. Zelenyi turyzm [Green Tourism] Retrieved from : <http://ruraltourism.com.ua/?a=oblast&id=65> (in Ukr.).
10. Proekt: turyzm, vidpochynok ta rozvahy Khersonshchyny na odnomu portali [Project: Tourism and Recreation Kherson on one portal] Retrieved from : <http://artkavun.kherson.ua/> (in Ukr.).